

А. А. Кравченко

АРХЕОЛОГІЧНІ ПАМ'ЯТКИ В ДОЛИНАХ РІЧОК ТРОСТЯНЕЦЬ І ЯГОРЛИК

В 1954 р. одним із розвідувальних загонів Одеського археологічного музею¹ було проведено археологічне обстеження долини р. Тростянець (притока р. Ягорлик) від с. Нестоїта, Котовського району, Одеської області, до с. Гояни, Дубосарського району, Молдавської РСР, а також долини р. Ягорлик (притока Дністра) від с. Гояни до с. Глибочок, Котовського району.

Обстежена місцевість в далекому минулому не скрізь була однаково сприятлива для заселення її людьми.

В північних районах, по відношенню до розвідувального маршруту, схили долин невисокі, пологі, місцевість—відкрита рівнина. В південних—схили дуже високі, крім того, дуже часто зустрічаються природні джерела питної води. Все це приваблювало людей для постійного життя. Тому в південній частині маршруту було виявлено значну кількість пам'яток.

В результаті розвідки були відмічені сліди стародавніх поселень в чотирьох пунктах по долині р. Тростянець і в трьох по долині р. Ягорлик. Одна група пам'яток відноситься до перших століть нашої ери, друга — до епохи трипільської культури.

Найбільш цікавими із виявлених пам'яток є стародавні поселення в с. Ново Кульна, Котовського району, та в с. Перликани, Червоноокнянського району, Одеської області.

Село Нова Кульна розташоване на західному схилі Тростянецької долини. Перші знахідки уламків ліпного посуду були виявлені на північній околиці села на невеликому пагорбку, який зі сходу захищений р. Тростянець, з півночі—лісопосадкою та з заходу—невеликою впадиною, через яку проходить дорога із с. Нестоїта. Уламки посуду нечисленні і надзвичайно невиразні. Розвідувальні шурфи не дали археологічного матеріалу. Судячи по знайдених уламках, посуд був виліплений з погано відмученої глини, слабого випалу, сірого кольору.

Більш виразний матеріал черняхівського типу був зібраний на території самого села, біля сільського клубу.

Масовими знахідками були уламки ліпного та зробленого на гончарному колі посуду. Серед останніх переважна більшість сіроглиняного посуду з домішкою в глиняному тісті мілких та крупних зерен піску, від випадання яких поверхня посуду пориста. Днища кружального посуду з кільцевими піддонами (табл. 1—а). Зустрічаються масивні вінця з широким краєм від великих розмірів кружальних посудин (табл. 1—б).

¹ Склад розвідувального загону: А. А. Кравченко, В. Г. Товкач.

Поряд з описаною групою кераміки зібрано значну кількість уламків сірого тонкостінного з лощеною поверхнею посуду, окремі з них орнаментовані пролощеною сіткою, зигзагами та ін.

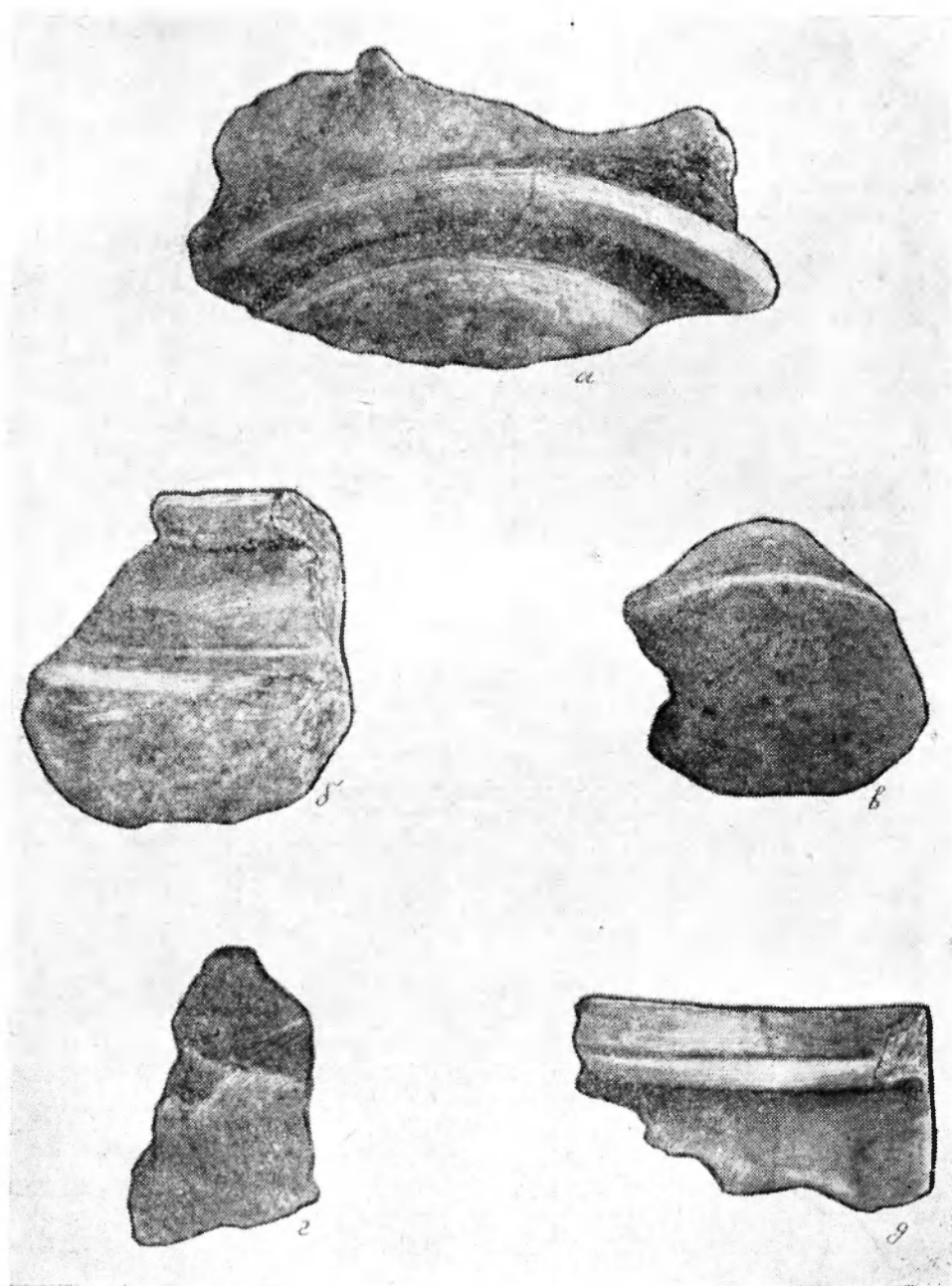


Табл. 1.

Зустрічались також залишки ліпного посуду з домішкою в значній кількості шамоту в глині. Поверхня їх жовтого або сірого кольору, вінця

злегка відігнуті або прямі. Деякі уламки стінок орнаментовані відтягнутим валиком.

Серед всіх знахідок була одна ручка жовтоглиняної амфори, овальна в розрізі.

Характер під'ємного матеріалу дозволяє визначити описане поселення черняхівським часом. Культурний шар, на жаль, майже повністю зруйнований оранкою та будівництвом.

Південніше описаного поселення (метрів 200—300 від нього) біля сучасної колгоспної пасіки було зібрано велику кількість уламків ліпного посуду, зробленого з погано відмученої глини з домішкою великої кількості шамоту. Днища деяких ліпних посудин масивні, грубі (табл. 1—в). На уламках ліпних стінок бувають наліпні валики.

Посуду, зробленого на гончарному колі, знайдено значно менше, ніж ліпного. Серед них лише уламки стінок лощених посудин сірого кольору (табл. 1—г, д).

Особливої уваги заслуговує матеріал, виявлений в с. Перликани (Червоноокнянський район, Одеська область), розташованому на східному схилі долини р. Тростянець.

Село ділиться на три частини: північна називається Перликани, південна — Федосіївка, а між ними — Олексіївка. В останній на садибі громадянина Белінського подібрані на поверхні і знайдені при закладці шурфа (глибина 45 см) два уламки вінець ліпного посуду сірого кольору з жовтуватим відтінком. Один з них прямий (табл. 2—б), другий — трохи відігнутий, край його орнаментований пальцевими відбитками (табл. 2—а). Крім того, були знайдені: уламок ручки амфори овальної в розрізі з двома поздовжніми жолобками, ракушки та кістки тварин.

В Перликанях, починаючи від садиби колгоспника Унгіли і кінчаючи садибою Хожанських, майже на території 3—4 садиб, вся поверхня їх була усіяна досить виразними уламками трипільського посуду з бороздковим та розписним орнаментом.

Жителі села розповідають, що при земляних роботах на городах та при будівництві жител вони викопували цілі посудини великих розмірів такого ж характеру, як і уламки, що лежать на поверхні.

В шурфі, закладеному біля будинку Унгіли, де на поверхні було дуже багато уламків обпаленої глини, знайдена на глибині від 80 см до 1 м верхня частина жовтоглиняної посудини (діаметр вінця 27,7 см). Посудина розписана коричневою краскою з обох сторін, внутрішньої і зовнішньої (табл. 2—в). Вінця, висотою 6 см, трохи відігнуті. На зовнішній поверхні вінець зображені спіралі коричневими смугами. Спіралі чередуються з овалами з таких же смуг. Дві горизонтальні жовті смуги (колір глини) оповивають вінця і з'єднують або розділяють всі елементи орнаменту. Чотири коричневі горизонтальні смуги відділяють вінця від плечиків посудини. Плечики розписані так само, як і вінця, тільки елементи орнаменту виконані в більшому розмірі і розміщені трохи інакше. Внутрішня поверхня посудини розписана тільки спіралями. Їх всього чотири, розташованих попарно одна проти другої і з'єднаних між собою косими поясами, нанесеними коричневою краскою. На внутрішній поверхні плечиків також збереглися залишки розпису.

В другому шурфі був знайдений уламок ліпної розписної посудини. Малюнок покриває всю поверхню стінки. На сіруватому фоні коричневою краскою нанесені смуги і мілка сітка, а чорною — горизонтальні і навкісні смуги (табл. 2—г). Крім залишків посуду, в шурфах зустрічались уламки обпаленої глини.

Але ж під'ємний матеріал виявився значно виразнішим, ніж мате-



Табл. 2.

ріал шурфів. Внаслідок багаторічної оранки велика кількість керамічних залишків виверталась на поверхню. Власники садиб збирали всі черепки і складали на «межу», де й можна вибрати найкращі зразки уламків. Деякі з них опишемо:

По характеру орнаментатії їх можна розділити на три групи: 1) розписані тільки фарбами, 2) прикрашені боріздками і фарбами і 3) боріздками та ямочними або трикутними заглибинами.

До першої групи належить частина порожнистого піддона з дном ліпної розписної посудини. Висота піддона 6 см, діаметр — 12 см. Зовнішня поверхня його розписана коричневою краскою у вигляді ряду овалів, нанесених двома вузькими і одною широкою смугами. Таких овалів чотири. Простір між овалами заповнений коричневою фарбою. На придонній стінці збереглися сліди розпису (табл. 2—д). Внутрішня поверхня піддона недбало заглажена. На інших уламках розпис виконаний червоною і чорною красками. Орнамент складають мілка сітка, зображена чорною краскою, та вузькі червоні смуги (табл. 2—е).

Друга група посуду прикрашена змішаним орнаментом. На жовтоглиняних уламках зовнішня поверхня орнаментована боріздками, на яких збереглися сліди червоної краски. Внутрішня поверхня розписана лише коричневою краскою (табл. 3—а).

Третя група посуду, судячи по уламках, орнаментована теж змішаним узором: суспіль борізки на посудині чередуються з ямковими заглибинами (табл. 3—б). На стінках деяких таких уламків є рельєфні наліпи-вухки з наскрізними отворами в основі (табл. 3—в, д).

Були також посудини, у яких під краєм прямих вінець (висота 5,5) нанесені трикутні заглибини на плечиках. Крім того, на плечиках ще густо нанесені мілкі продовгуваті рисочки (табл. 3—г).

Посуд з заглибленим орнаментом кількісно переважає. Було також чимало виявлено уламків товстих грубих стінок, інколи з вухками, на зовнішній поверхні їх сліди пальців від недбалого згладжування рукою (табл. 3—е).

Через територію поселення Перликини проходить нового походження яр, який впадає в річку. При зачистці прямовисної стінки яру, на глибині 1,1 м були виявлені уламки ліпного посуду з боріздковим орнаментом, уламки обпаленої глини та кременю зі слідами обробки. Ще один такий кремень був знайдений серед підйомного матеріалу.

Таким чином, можна перш за все зробити висновок про наявність в Перликанях великого ранньотрипільського поселення. Найближчою аналогією керамічним знахідкам з Перликан є поселення Солончени I (Резинський район, МРСР)². Є також деякі спільні риси в кераміці Перликан і в кераміці з поселення Жури, Рибницького району, МРСР³.

Далі, на лівому березі Дністра, в с. Гояни, Дубосарського району, МРСР, виявлено ще одне поселення трипільського часу. Місцевість, на якій воно розташоване, захищена зі всіх боків природними перешкодами: з півдня її омиває Дністро, з заходу — р. Ягорлик, а зі сходу прикриває глибока балка. Таким чином, поселення розташоване на височині. Вся вона перекопана, багато ям, погребів, котлованів, будівель та ін.

² На жаль, з керамікою Солончен I ознайомитись не вдалось, але Т. С. Пассек особисто проглядала матеріали Перликан і знайшла їх дуже близькими до Солонченських.

³ С. Н. Бибиков, Археологические раскопки у селений Попенки и Журы на Днестре в 1952 г. КСИИМК, в. 56, 1954 г.

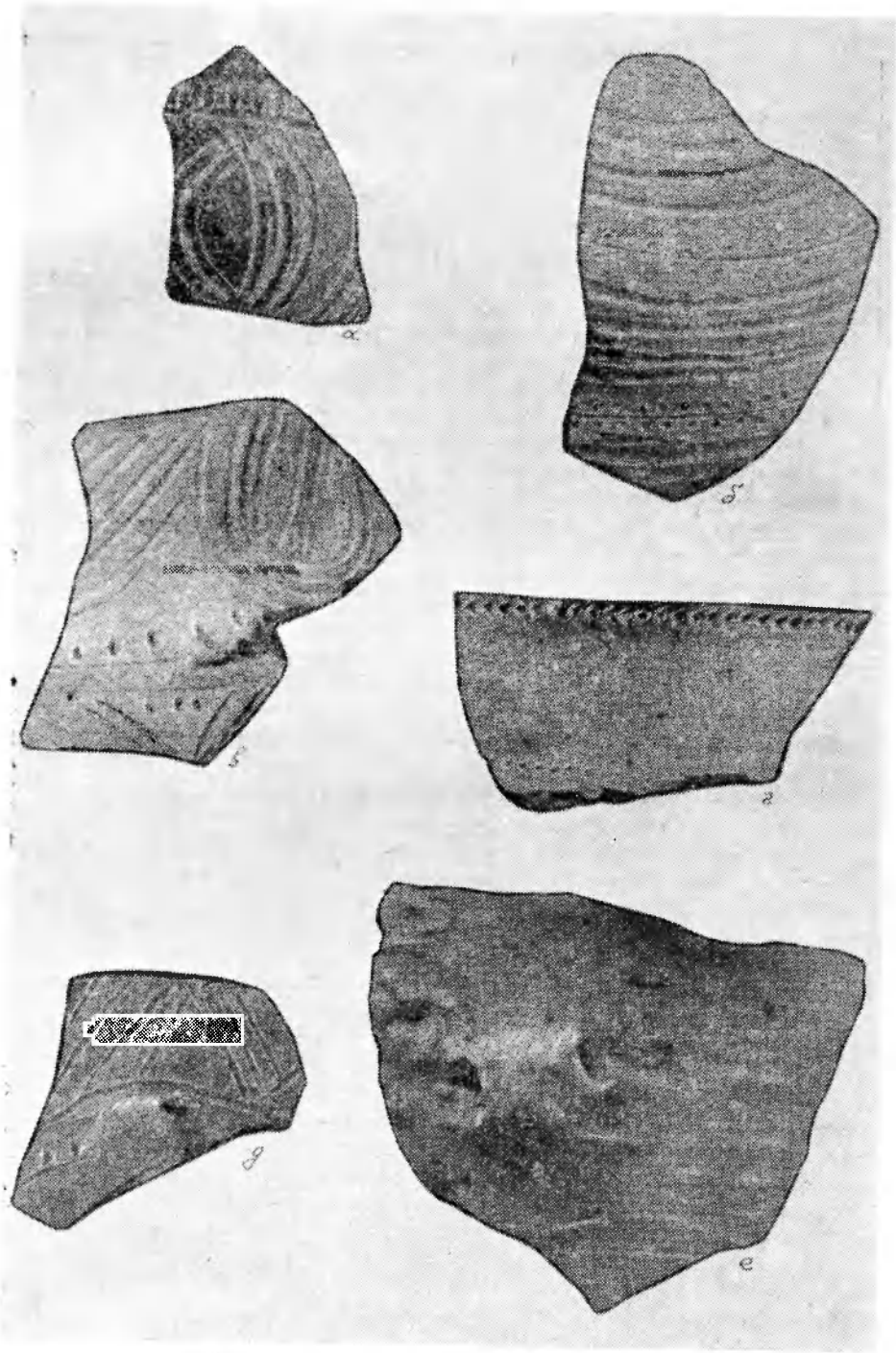


Табл. 3.

Під'йомний матеріал там був виявлений двох груп. До першої відносяться уламки трипільського ліпного жовто- та червоноглиняного посуду, орнаментованого боріздками та красками.

Найбільш цікавий серед них — це уламок невеликої посудини з шишкоподібним вушком на боці, в основі якого наскрізний отвір. Орнамент на ньому виконаний чорною та білою красками на взірць шахматної дошки. Квадратники, закрашені білою краскою, поділені надвое вертикальною

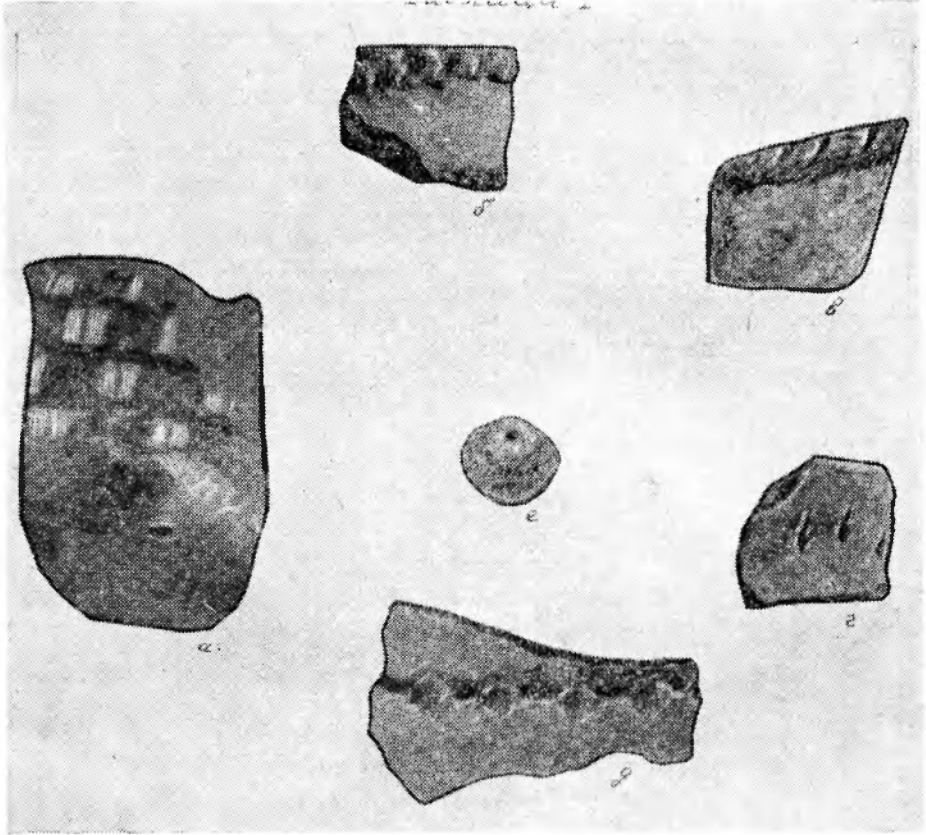


Табл. 4.

коричневою тонкою смугою. Внутрішня поверхня також розкрашена темними смугами (табл. 4—а). Знахідок посуду було виявлено дуже мало.

До другої групи належать уламки ліпного сіроглиняного посуду, які не можуть бути віднесені до трипільського шару. Уламки невразні, але нагадують собою посуд скіфського часу, а можливо й кіммерійського. В глині є домішка шамоту, випал слабкий.

Сюди ж слід віднести і ручку амфори світло-жовтого кольору. Культурний шар поселення повністю зруйнований, сліди його незначні, знахідок надзвичайно мало.

В селі Дубове (Червоноокнянський район), розташованому біля підношви обох схилів р. Ягорлик, на північній околиці його, на лівому схилі, були виявлені сліди древнього поселення.

На поверхні чорнозему виділялись світло-сірі плями. Вони були усяні уламками ліпного сіроглиняного посуду, в глиняному тісті якого є до-

мішка шамоту. Деякі з уламків орнаментовані: по краях вінець косі або півкруглі зарубки, а під вінцями вертикальні зарубки (табл. 4—б, в, г).

На стінках посуду прикрашався пальцевими відбитками, або відтягнутими валиками з широкими ромбовидними зарубками (табл. 4—д). Тут же були знайдені масивні уламки днищ ліпного посуду. Крім того, виявлене одне сіроглиняне прясло біконічної форми та ручка червоноглиняної амфори.

Невиразні і малочисленні уламки стінок ліпного сіроглиняного посуду та два уламки стінок сіроглиняних лощених посудин, сформованих на гончарному колі, черняхівського типу, були виявлені в с. Довжанка, Червоноокнянського району, Одеської області.

Місцевість, де були зібрані ці знахідки, густо забудована і засаджена садами.

Село Флора, Червоноокнянського району, Одеської області, розташоване теж на р. Ягорлик. На північній околиці його зібрані дуже невиразні уламки темно-сірого ліпного посуду. Розвідувальні шурфи дали такі ж роздріблені уламки ліпного посуду. Тільки в одному шурфі (1 м × 2 м) на глибині 30 см виявлено завал обпаленої глини в вигляді обмазки, товщиною 8 см. Серед цих кусків глини знайдено два маленькі уламки ліпних стінок. Під завалом нічого не виявилось (глиб. 80 см).

По зазначеному маршруту розвідкою було зафіксовано 8 курганів в селах Нова Кульна, Довжанка, Коси I (Котовський район) і в с. Глибочок того ж району. На поверхні деяких курганів були знайдені окремі уламки ліпного посуду.
